

Л.В.Страшинська,
А.О.Коваленко, Е.Л.Шелудько
Рада по вивченню продуктивних
сил України НАН України,
м.Київ

Інноваційний чинник забезпечення продовольчої безпеки

Дана стаття присвячена проблемам підвищення ролі інноваційного фактора у розвитку агропромислового виробництва на сучасному етапі становлення ринкової економіки. В умовах трансформації відносин в агропромисловому секторі економіки формування нового організаційно-економічного механізму спрямоване на створення конкурентного середовища в науково-технологічній сфері та визначення стимулів, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності науково-технічної продукції та є необхідною умовою економічного зростання агропромислового виробництва та покращення стану продовольчої безпеки у країні.

Given article is devoted to problems of increase of a role of the innovative factor in development of agroindustrial manufacture at the present stage of becoming of market economy. In conditions of transformation of relations in agroindustrial sector of economy formation of the new organizational - economic mechanism is directed on creation of the competitive environment and use of the scientific - technology factors assisting increase of competitiveness of production and are a necessary condition of economic growth of agroindustrial manufacture improvement of a condition of food safety in the country.

Концепція раціональної аграрної політики має відповідати науковим принципам, які вже сформовані в сільськогосподарській та економічній науці, але не завжди; використовуються на практиці. Основними принципами цієї концепції є: системність і комплексність реформ, охоплюють всі аспекти агропромислового виробництва; пріоритет людини,

селянина при визначенні як цілей політики так і механізмів її реалізації; опора на досягнення науки при виробленні стратегії і тактики економічних рішень, а також результатів їх здійснення, що забезпечує реальність політики [1,16]. Стратегічним завданням агропродовольчої політики держави в економічній сфері є формування конкурентоспроможного, агропромислового виробництва, здатного забезпечувати продовольчу безпеку країни та нарощування експорту окремих видів високоякісної продукції.

Аграрний сектор економіки і переробні галузі мають значні перспективи розвитку, враховуючи рівень їх розвиненості та ситуацію на світових ринках продовольства. Особливістю агропромислового комплексу України є наявність середніх і великих підприємств, що дає можливість організувати крупнотоварне високотехнологічне виробництво. Значний економічний потенціал нагромаджено у переробній промисловості агропромислового комплексу, багато підприємств якої здатні виробляти конкурентоспроможну продукцію. За останні роки прискорились процеси реформування відносин власності. Ці та інші чинники сприяють підвищенню інвестиційної привабливості агропромислового комплексу, залученню іноземного капіталу та його ефективному використанню. Тому економічна політика Уряду України переорієнтовується на подальше поліпшення, ефективне

використання ресурсного потенціалу сільського господарства, харчової промисловості та інших галузей агропромислового комплексу.

Відправною базою для підвищення ефективності виробництва та доходів в АПК є зростання технічного і технологічного рівня аграрного виробництва, застосування ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, підтримка відповідних наукових досліджень і впровадження їх результатів у практику, а також консалтингової системи в сільському господарстві та переробній промисловості. Набуті наукові знання призводять до матеріалізації їх у конкретні види засобів виробництва - нову техніку, нові елементи технологічних процесів, нові матеріали, сорти сільськогосподарських культур або породи тварин, що в подальшому матимуть неабияке значення для розвитку підприємницької діяльності. Концепція підприємницької діяльності формувалась та вивчалась багатьма зарубіжними дослідниками з питань економічної теорії, зокрема відомим угорським вченим економістом Йозефом Шумпетером [2,199]. Інновація розглядається ним як процес впровадження нових технологій, результатів наукових відкриттів і винаходів у соціально-економічну практику. Інновації спрямовані на підвищення продуктивності і одержання додаткового доходу в результаті втілення нововведень і створення кращих за своїм

якостями ідей та технологій. За Шумпетером, визначальна роль у підприємницькій діяльності належить не тільки ціновим або якісним перевагам продукції, а багато в чому завдяки конкуренції введення нових продуктів, нових технологій нових джерел забезпечення, нових організаційних форм, тобто конкуренції нововведень.

Розвиток науково-дослідної, дослідно-конструкторської експериментальної, маркетингової, підприємницько-прогностичної та організаційної діяльності на сучасному етапі має на меті отримання в результаті інноваційного продукту. Інновації розподіляються на наукові, науково-технічні, організаційно-управлінські, правові, соціальні, комплексні. Як показав аналіз і систематизація літературних джерел [3,22], за функціональним призначенням їх також підрозділяють на: технічні (нові продукти, технології, енергія, матеріали обладнання); організаційні (нові методи і форми організації всіх видів діяльності підприємств); економічні (методи господарського управління наукою і виробництвом за допомогою реалізації функцій прогнозування й планування фінансування, ціноутворення, мотивації та оплати праці, оцінки результатів); соціальні (різні форми активізації людського фактора, створення комфортних умов життя); юридичні (впровадження та вдосконалення законів тощо) Інноваційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання має спиратися на

результати маркетингових досліджень і охоплювати науково-технічні розробки, інженерну підготовку виробництва, організаційні та фінансові фактори формування інвестиційної політики тощо. Необхідною є також нова "технологія" прийняття господарських чи управлінських рішень з урахуванням всесвітнього науково-практичного досвіду охорони навколишнього природного середовища. Можливість розвивати належним чином наукові дослідження, оперативно впроваджувати їх результати у практику, реагувати на світові науково-технологічні досягнення та ефективно їх використовувати забезпечується лише в умовах переходу вітчизняного виробництва, в тому числі і агропромислового, на інноваційний шлях розвитку. Це положення підкреслюється і в Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, ухваленій Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 року [4], у якій проголошені головні цілі науково-технологічного та інноваційного розвитку економіки, а саме: підвищення ролі наукових та технологічних факторів у подоланні кризових явищ у соціально-економічному розвитку України та забезпеченні її економічного зростання, утвердженні духовності у суспільстві, вдосконаленні, державотворення; створення ефективних механізмів збереження, ефективного використання та розвитку національного науково-технологічного потенціалу; структурна перебудова і

технологічне переобладнання виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на внутрішньому і світовому ринках; збільшення експортного потенціалу за рахунок наукомістких галузей виробництва, зменшення залежності економіки України від імпорту; органічне включення інноваційних факторів до процесу соціально-економічного розвитку держави, збереження довкілля та ефективного використання природних ресурсів, сприяння створенню в економіці достатньої кількості робочих місць; відродження творчої діяльності винахідників і раціоналізаторів виробництва; розвиток людини як особистості, збереження і захист її здоров'я та середовища проживання, створення умов для високопродуктивної, творчої і безпечної праці.

Основні положення цієї Концепції знайшли своє втілення у Посланні Президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки". В цьому документі відзначається, що здійснення інноваційної політики повинно органічно поєднувати ринкові інструменти та адміністративні методи і механізми [5]. Визначальними складовими інноваційного розвитку, інтегрованими утвореннями науки та виробництва формується здатність продукувати високотехнологічні, конкурентоспроможні товари та послуги. До створення

високотехнологічних інновацій як важливого фактора конкурентоспроможності товарів та послуг країни відноситься кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у новий або удосконалений продукт чи послугу, впроваджені на ринку, або ж новий чи удосконалений технологічний процес чи спосіб виробництва послуг. Технологічні інновації - це створення принципово нових продуктів чи технологій, або ж позитивні зміни у цих продуктах чи виробничих процесах, що призводять до зниження собівартості, підвищення якості продукції тощо.

Інноваційна діяльність поки що не забезпечує конкурентоспроможність вітчизняних товарів, яка б дозволила освоювати світові ринки. Вона переважно орієнтована на вітчизняного споживача. Головними цілями інноваційної діяльності сучасності є розширення асортименту продукції, покращення її якості, створення нових ринків збуту в Україні та збереження традиційних ринків. Впровадження ж інновацій, які забезпечили належний рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку це справа майбутнього.

Інноваційний розвиток АПК є невід'ємною складовою частиною підвищення ефективності виробництва в аграрній сфері. Головною метою інноваційного розвитку агропромислового виробництва є забезпечення населення високоякісною продукцією харчування широкого асортименту,

а також збереження навколишнього середовища, ефективне використання природних ресурсів і трудового потенціалу. Стабільний розвиток АПК та його ефективне функціонування дадуть змогу - постачати на внутрішній і зовнішній агропродовольчі ринки якісні, конкурентоспроможні та екологічнобезпечні продукти харчування і сільськогосподарську сировину, дозволять вирішити проблему продовольчої безпеки нашої держави. Інноваційна діяльність в АПК здійснюється в різних формах, як-то: виробництво нових видів харчової продукції з якісно новими не тільки смаковими, але й оздоровчими властивостями; створення нових засобів виробництва, машин, приладів для механізації і автоматизації виробничих процесів у рослинництві та тваринництві; введення нових організаційних та інституційних форм, застосування раціональної системи управління. Однією з ефективних форм розвитку науково-технічного прогресу в АПК є застосування системи державних, галузевих і регіональних програм, які передбачають здійснення науково-дослідних розробок, створення інноваційної продукції, організацію інноваційної діяльності і впровадження науково технічних досягнень у виробництво. Інноваційний розвиток АПК повинен забезпечуватися державною підтримкою-вітчизняного високотехнологічного і наукомісткого секторів економіки, що працюють на вирішення проблем продовольчої безпеки.

В цьому напрямку Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» передбачено формування та затвердження стратегічних (не менше десяти років) та середньострокових (протягом трьох п'яти років) пріоритетних напрямів інноваційної діяльності щодо освоєння випуску нових наукоємних товарів та послуг з високою конкурентоспроможністю на внутрішньому або зовнішньому ринках для забезпечення економічного зростання підприємств, галузей, соціально-економічного зростання держави на основі науково-аналітичних та прогнозних досліджень, врахування тенденцій світового соціально-економічного розвитку, можливостей та становища інноваційного потенціалу країни.

Враховуючи сучасний стан господарювання, економічна стратегія України та її регіонів має включати реалізацію пріоритетних інвестиційних проектів та програм з метою реструктуризації підприємств на основі використання передової техніки та технологій, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також розв'язання соціальних проблем, більш повного завантаження робочих місць. У цьому домінуючим має стати політика розширення внутрішнього ринку високотехнологічної продукції. Генеральним напрямом державної політики у промисловості стає захист вітчизняного товаровиробника та експортера, стимулювання експортної орієнтації високотехнологічних виробництв. Основні зусилля

спрямовуються на підтримку і максимальне сприяння тим виробникам у перероблюючій сфері АПК, які є потенційно експортоспроможними. Надання пільг вітчизняному агропромислому підприємству як напрям протекціоністської політики держави може стати кроком до відродження вітчизняного виробництва, що призведе до збільшення доходної частини державного бюджету. Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності у сфері високотехнологічного розвитку сільського господарства і переробної промисловості в Україні на 2003-2013 роки визначено терміном до 2007 року такі комплексні спрямування інноваційної діяльності: комбайни і трактори, агрегати тракторів середньої потужності, кормозбиральна та бурякозбиральна техніка; біодобрива; засоби захисту рослин і тварин; обладнання для глибинної переробки рослинної та тваринної продукції; сучасні технології зберігання сільськогосподарської продукції; матеріали, технології та обладнання для фасування, пакування і маркування продуктів харчування і напоїв; екологічно чисті харчові та з високими оздоровчими властивостями продукти з овочевих та зернових культур.

Мінагрополітики приділяє велику увагу впровадженню досягнень науково-технічного прогресу в аграрну сферу АПК. За його ініціативою, наприклад, передбачається розроблення та серійне виготовлення сучасних дизельних двигунів для

сільськогосподарської техніки з покращеними техніко-економічними показниками та сучасним дизайном. Очікується становлення на нові моделі тракторів однопоточної незалежної муфти зчеплення власного виробництва що відповідає кращим світовим аналогам. Нові трактори можуть виконувати багато видів сільськогосподарських робіт; характеризуються підвищеною вантажопідйомністю та гідрооб'ємним керуванням. Використання пластмасового паливного баку збільшеної ємності забезпечує безперервну роботу трактора протягом 10 годин, дозволить адаптувати нові тракторів до умов ринку, забезпечити українських сільгоспвиробників високоякісною технікою та освоєння і просування вітчизняної тракторної техніки на експорт, а також захист вітчизняних товаровиробників від агресії імпорتنих поставок тракторів закордонними підприємствами, Критична ситуація, що склалася із забезпеченням АПК країни комбайнами, може істотно поліпшитися завдяки використанню нових моделей зернозбиральних комбайнів "Славутич", які зараз знаходяться на стадії розробки у державному конструкторському бюро "Південне". При їх створенні мають бути використані сучасні і перспективні тенденції в розвитку світового комбайнобудування та прогресивні технічні рішення, реалізація яких повинна створити конкуренцію закордонним виробникам комбайнів. При конструюванні нових моделей комбайнів

обов'язковою умовою є виготовлення окремих вузлів і деталей, які раніше не використовувалися в сільгоспмашинобудуванні і відрізняються високоякісними техніко-економічними показниками. Впровадження новітніх розробок комбайно- та машинобудування та аграрної сфери АПК передбачає завершення деяких вітчизняних проєктів. Зокрема, це розробки спеціалізованої техніки (наприклад, різних високопродуктивних комбайнів).

Харчова галузь та переробна сфера АПК в цілому зараз знаходиться у процесі активного розвитку: удосконалюються знаряддя та предмети праці, підвищується технічний рівень виробництва і конкурентоспроможність продукції. Аналіз літературних джерел [1,380] сучасного стану і потенційних можливостей впровадження науково-технологічних інновацій у харчову промисловість дозволили виділити такі основні їх напрями на перспективу:

- впровадження технологій, що забезпечують глибоку та комплексну переробку сільськогосподарської, сировини з максимальним виходом продукції на одиницю сировини; використання глибокого охолодження, швидкого заморожування, вакууму, мембранної та екструзивної техніки;

- створення принципово нових технологій і рецептур та виробництво на їх основі збалансованих і фізіологічно повноцінних продуктів харчування; виробництво

напівфабрикатів з високим рівнем готовності для споживання; продуктів харчування із наперед заданими властивостями (дієтичні, для діабетиків, з радіопротекторними властивостями, дитячого харчування тощо);

- розробка та впровадження технологій для випуску продукції тривалого зберігання на основі натуральних консервантів, які не погіршують смакові та споживчі властивості продуктів;

- розробка технологій із скороченим виробничим циклом, коли фізико-хімічні зміни сировини не знижують біологічну цінність готової продукції, а також з використанням хімічних і біологічних покращувачів; технологій ефективної переробки вторинних ресурсів і глибокої переробки сировини;

- впровадження ресурсозберігаючих технологій та новітньої техніки, перебудова структури виробництва на ресурсоощадний, особливо енергоощадний тип відтворення;

- впровадження машин та механізмів для комплексної механізації вантажно-розвантажувальних робіт (штабелеукладників, укладально-розбірних агрегатів, автоматів-укладальників продукції в ящики, контейнери), перехід на безтарні перевезення борошна, цукру, згущених рідких та сипучих харчових продуктів;

- випуск тари та пакувальних матеріалів, що забезпечують максимальне збереження поживних якостей продукції, зручність для споживачів.

Підвищення ефективності виробництва продукції АПК, випуск достатніх їх обсягів для експорту тісно пов'язані з удосконаленням галузевої і територіальної структури харчової промисловості, поглибленням її спеціалізації, прискоренням розвитку сировинної і виробничо-технічної бази, впровадженням нових технологій, технічним переоснащенням підприємств, формуванням їхньої інфраструктури. За ринкових умов галузі харчової промисловості повинні виробляти конкурентоспроможну продукцію, здатну витримувати ринкову кон'юнктуру, користуватись попитом у споживача продукції, забезпечувати довготривалість реалізації ринку та отримання прибутку. Сприйнятливішими до впровадження досягнень науково-технічного прогресу, як свідчить багаторічний досвід, виявляються великі спеціалізовані підприємства, на яких від впровадження інновацій спостерігається зниження витрат виробництва, налагоджується масовий випуск конкурентоспроможної продукції, відчувається більш досконала організація переробки та пакування її відповідно до запитів покушців. Для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості, який передбачає безперервну розробку, освоєння виробництва і виведення на ринок нових

видів продукції, необхідно творити дієвий механізм інвестування технологічних змін. важливою умовою успішного розвитку інновації є панівне становище на ринку збуту. Інакше, інноваційні ідеї використають конкуренти.

Споживання продуктів харчування громадянами будь-якої країни є невід'ємною частиною процесу поверненню коштів для відтворення виробництва, а, отже, для фінансування інвестицій. Одним із важливих джерел надходження інвестиційних ресурсів у харчову промисловість є іноземний капітал. Привабливість галузі для іноземних інвесторів перш за все полягає у швидкості обігу капіталу, що зменшує ризики інвесторів та кредиторів. Важливо створити приятливі умови як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів. Передусім це стосується інвестування за рахунок власних доходів підприємств, бо основним джерелом фінансування витрат на інновації були і є власні кошти підприємств та незначна частка за рахунок бюджетних коштів. У ринкових умовах зростання питомої ваги власних джерел фінансування інвестицій не може бути забезпеченим без орієнтації на інтереси споживача. Ще одним джерелом інвестування підприємств харчової промисловості на сучасному етапі є державні капітальні вкладення в розвиток галузі. В ринкових умовах здійснення капітальних вкладень в економіку не є головним завданням держави. Воно мусить полягати у всебічному забезпеченні умов

для створена приватного підприємництва і регулювання його діяльності. Внаслідок дії недосконалих актів та рішень органів виконавчої влади сформувалися деякі чинники, які гальмують сьогодні економічне зростання від вкладених інвестицій. Серед них можна визначити помилкові рішення у сфері податкової політики, високу реальну відсоткову банківську ставку, низький рівень розвитку банківської системи, нестабільність ситуації щодо прийнятих рішень стосовно інвесторів, відсутність інфраструктури. В умовах ринкової економіки держава має сприяти створенню механізмів для захисту товаровиробників від несприятливих змін цін і кліматичних умов. Одним із потужних джерел самофінансування інвестицій у харчову промисловість можуть бути валютні надходження від експорту продукції при запровадженні відповідних важелів регулювання з боку держави в напрямі зниження рівня внутрішніх цін на цукор, рослинну олію та іншу сільськогосподарську продукцію і підвищення рівня доходів населення. Розв'язання інвестиційної проблеми шляхом залучення широкого кола джерел інвестування є важливою передумовою відновлення та прискорення розвитку харчової промисловості й інших галузей агропромислового комплексу.

Успішний розвиток всіх галузей агропромислового комплексу в ринкових умовах може бути забезпечений лише за наявності внутрішніх і зовнішніх. ринків збуту продукції з

урахуванням конкурентної боротьби. Інтенсифікація інноваційної діяльності у всіх галузях агропромислового комплексу - це шлях до подолання відставання економічного розвитку України, та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Список літератури:

1. Основні напрями вискоєфективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі: Матеріали ІУ річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 червня 2002 р., м. Київ. - К.: ІАЕ УААН, 2002. - 730 с.

2. Шумпетер Й. Теория зкономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). - М.: Прогресс, 1982. - С.199.

3. В.Бегма, Ю.Терещенко. Проблеми розвитку технологічного маркетингу // Економіка України. - 2002. - №9.

4. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку країни // Голос України. - 1999. - № 141 (3 серпня). - С.4-5.

5. Послання Президента України до Верховної Ради України від 30.04.2000 р. «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України

на 2002-2011 роки» К.:Інформаційно-видавничий центр
Держкомстату України, 2002. – 74 с.

